

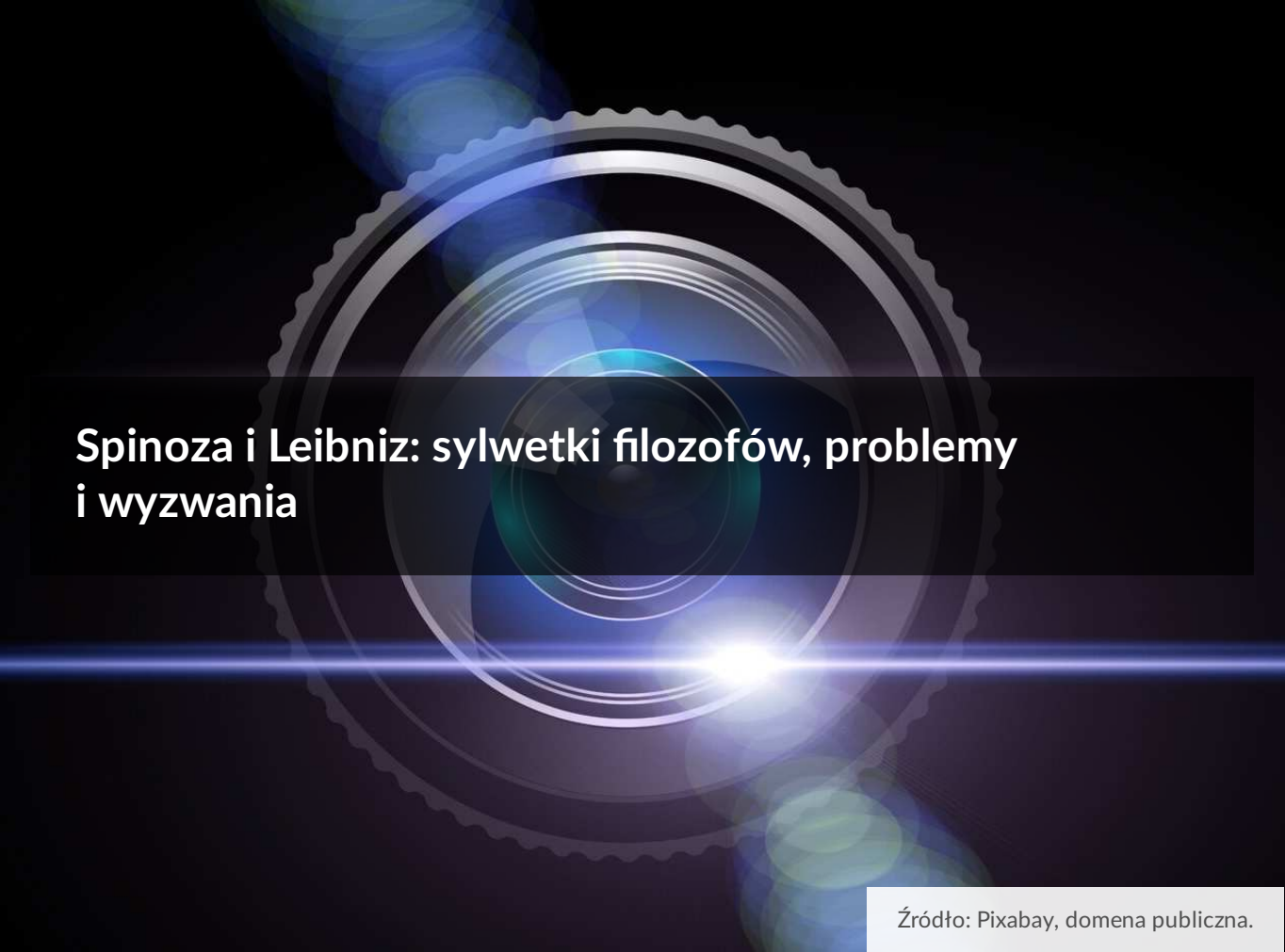

Spinoza i Leibniz: sylwetki filozofów, problemy i wyzwania

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Audiobook](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Leibniz Gottfried Wilhelm.
- Nadler Steven, *Spinoza o wolności przekonań i wypowiedzi*, tłum. M. Iwanicki. Cytat za: filozofuj.pl.
- Spinoza Benedykt, .

Spinoza i Leibniz: sylwetki filozofów, problemy i wyzwania

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Filozof końca XVII w. to już niekoniecznie doktor teologii, raczej – jak powiedzielibyśmy dzisiaj – *freelancer*, który boryka się z problemami finansowymi i podejmuje prace różnego rodzaju, np. Benedykt Spinoza polerował soczewki, ponieważ był optykiem. Może nie jest to najgorszy zawód dla filozofa, w każdym razie jest w tym jakaś metafora. Spinoza bowiem miał ostre spojrzenie na filozofię i głosił radykalne poglądy: monizm, determinizm, ateizm. Jego pisma znalazły się na indeksie ksiąg zakazanych, co także było wyrazem niezależności myślenia. Drugi z wpływowych filozofów schyłku XVII w. to Gottfried Wilhelm Leibniz – erudyta, wykładowca i dyplomata, autor projektu Stanów Zjednoczonych Europy i prawdopodobnie „ostatni człowiek, który wiedział wszystko”. Leibniz wiedział na pewno, że w każdym poglądzie filozoficznym kryje się jakaś część prawdy... Zestawienie tych dwóch indywidualności pokazuje wielość dróg nowożytnej myśli filozoficznej. To także punkt wyjścia do przedstawienia jej największych dylematów.

Twoje cele

- Scharakteryzujesz podstawowe założenia filozofii Benedykta Spinozy i Gottfrieda Wilhelma Leibniza.
- Wyjaśnisz, w jaki sposób Spinoza i Leibniz planowali rozwijać koncepcję czystego umysłu.
- Przeanalizujesz znaczenie wolności wypowiedzi i przekonań w filozofii Benedykta Spinozy.

Przeczytaj

Benedykt Spinoza (1632–1677)

Niderlandzki filozof pochodzenia żydowskiego, pierwszy wielki myśliciel deklarujący brak wiary w Boga. Urodził się w Amsterdamie w rodzinie żydowskich **marranów** z Portugalii, którzy w Holandii wrócili do wiary przodków. Odebrał staranne żydowskie wychowanie: znał biegle Talmud i kabalistykę, władał wieloma językami (hebrajskim, łaciną, włoskim, francuskim, hiszpańskim, portugalskim). Nieortodoksyjne poglądy i spory z żydowskimi teologami sprawiły, że oskarżono go o herezję i w 1654 r. wykluczono z gminy żydowskiej, a trzy lata później wygnano z rodzinnego Amsterdamu. Spinoza popadł na skutek tego w kłopoty finansowe i zaczął wykonywać zawód optyka. Wraz z pewnym rozgłosem, jaki przyniosły mu pierwsze publikacje, pojawiły się też oferty pracy (np. objęcia katedry filozofii na uniwersytecie w Heidelbergu) – była to szansa na polepszenie warunków bytowych, ale też i groźba utraty niezależności, którą Spinoza bardzo sobie cenił. Propozycji więc nie przyjął i do końca życia zarabiał, szlifując soczewki. Zmarł na gruźlicę. Jego bardzo jak na tamtą epokę radykalne poglądy filozoficzne (zwłaszcza konsekwentny **monizm**, **determinizm** i szczególnie „ateizm”) spotkały się z ostrą krytyką większości wpływowych środowisk: chrześcijańskich (jego dzieła znalazły się na indeksie ksiąg zakazanych), żydowskich i filozoficznych (atakowali go zwłaszcza Leibniz i Wolter). Pierwsze przejawy uznania dla jego spuścizny pojawiły się dopiero pod koniec XVIII stulecia, później bardzo chętnie będą się na niego powoływać romantycy. Najważniejsze dzieła Spinozy to: *Zasady filozofii Kartezjusza w porządku geometrycznym wywiedzione* (1663); *Traktat logiczno-teologiczny* (1670); *Etyka w porządku geometrycznym wywiedziona* (1677)

Portret Benedykta Spinozy autorstwa anonimowego artysty.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716)

Niemiecki filozof, matematyk, fizyk i dyplomata, wielki erudyta oraz tzw. człowiek światowy. Urodził się w Lipsku

Christoph Bernhard Francke, portret Gottfrieda Wilhelma Leibniza.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

(najprawdopodobniej w rodzinie polskich emigrantów, Lubienieckich). Studiował filozofię (był wybitnym znawcą scholastyki), fizykę, matematykę i prawo. Porzucił świetnie zapowiadającą się karierę akademicką (nudziła go) na rzecz dyplomacji. Jako dyplomata (przez wiele lat był osobistym asystentem księcia Hanoweru) podróżował po całej Europie. Poznał dzięki temu wielu ówczesnych filozofów oraz możnych tego świata i prowadził z nimi dyskusje. Założył liczne organizacje naukowe, m.in. Towarzystwo Naukowe w Berlinie (był jego pierwszym prezesem). Podjął się też wielu starań na rzecz pojednania politycznego i religijnego Europy. Dążył w tym celu do wypracowania wspólnej podstawy wiary dającej się

zaakceptować przez wszystkie wyznania (miało to związek z jego projektem „filozofii wieczystej”) oraz sformułował projekt Stanów Zjednoczonych Europy (co stanowiło antycypację idei Unii Europejskiej). Równoległe z Newtonem opracował rachunek różniczkowy – dało to początek długiemu publicznemu sporowi o pierwszeństwo tego dokonania. Wszystkim jego poglądom i działalności przyświecała idea powszechnej harmonii. Szeroko znana była wszechstronna erudycja Leibniza (Leszek Kołakowski napisał, że był on ostatnim człowiekiem, który wiedział wszystko). Pozostawił po sobie olbrzymią spuściznę, ok. 100 tomów pism (część z nich do dzisiaj nie została opublikowana). Mimo takiego życiorysu umarł w zapomnieniu. Najważniejsze jego dzieła to: *Nowe rozważania dotyczące rozumu ludzkiego* (wydanie pośmiertne: 1765); *Teodycea* (1710); *Monadologia* (1714).

Ciekawostka

Filozofia wieczysta (łac. *philosophia perennis*)

Sformułowania „filozofia wieczysta” prawdopodobnie po raz pierwszy użył w 1540 r. Agostino Steuco, dowodząc, że scholastyka jest szczytem ludzkiej mądrości. Leibniz używa tego pojęcia w znaczeniu wspólnego mianownika dla wszystkich systemów filozoficznych i religijnych. Żywił przekonanie (w wersji dialektycznej rozwinięte później przez Hegla), że w każdym poglądzie kryje się jakaś część prawdy, a zadaniem filozofa jest jedynie jej wyeksponowanie. Później terminu tego używano w różnych znaczeniach. W sensie bliskim Leibnizowi stosował go np. **Aldous Huxley** (1894–1963; angielski pisarz,

nowelista, filozof, autor m.in. *Nowego wspaniałego świata* i *Drzwi percepcji*), a współcześnie także jeden z guru New Age, Ken Wilber (ur. 1949; współczesny amerykański filozof, psycholog, socjolog, twórca psychologii transpersonalnej, autor m.in. *Krótkiej historii wszystkiego* i *Śmiertelnych, nieśmiertelnych*).

Słownik

marranowie

Żydzi, którzy przyjęli chrzest i przeszli na wiarę chrześcijańską

monizm

(gr. *monos* – jedyny) stanowisko metafizyczne sprowadzające całą rzeczywistość do jednej zasady

determinizm

(łac. *determinare* – ograniczać, określać) pogląd mówiący, że wszelkie zjawiska w świecie są warunkowane przyczynowo

Prezentacja multimedialna

Problemy i wyzwania

Polecenie 1

Odpowiedz na pytanie, kto i w jaki sposób może, zdaniem Spinozy, dotrzeć do prawdy?

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., <https://commons.wikimedia.org/>, licencja: CC BY-SA 3.0.

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

[...] jedynie ci, którzy wyzwolili się od zasad wpojonych im w dzieciństwie, mogą poznać prawdę; szczególnie wielkiego wysiłku potrzeba, ażeby przezwyciężyć nacisk zwyczaju i wyzbyć

się fałszywych idei, którymi przesiąka umysł ludzki wcześniej, zanim jest zdolny sądzić o rzeczach na podstawie ich samych. Wydostać się z tej otchłani jest to cud równie wielki jak uporządkowanie chaosu.

Benedykt Spinoza

2

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

Wszyscy bowiem ludzie, gdy coś postrzegają, to zaraz, w szczególności, gdy to coś niezwykłego, pytają dlaczego, to znaczy pytają albo o rację dostateczną, albo, jeśli sprawca jest rozumny, o cel. [...] A kiedy im się podało rację, to jeśli mają czas albo jeśli rzecz zdaje się warta zachodu, pytają o rację racji, aż w końcu — jeśli to filozofowie — natrafiają na rzecz jasną, która jest konieczna, czyli jest racją dla siebie samej [...].

Gottfried Wilhelm Leibniz

3

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

Wyzwania, przed jakimi stoją obaj omawiani tu filozofowie, można podzielić na teoretyczne i praktyczne.

4

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

Jako racjoniści są kontynuatorami tradycji kartezjańskiej: problemy teoretyczne wynikają więc z ewolucji i recepcji kartezjanizmu, który spotkał się z licznymi zarzutami, uderzającymi m.in. w ideę rozumu filozoficznego. Należało więc:

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

1. uzasadnić i wykazać zdolności czystego rozumu (tj. nieposługującego się ani doświadczeniem zmysłowym, ani objawieniem) do odkrycia istoty rzeczywistości;

6

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

2. przezwyciężyć pewne trudności teoretyczne, takie jak subiektywizm, dualizm metafizyczny i problem psychofizyczny;

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

3. ściślej zintegrować poszerzającą się wiedzę naukową ze spekulacją filozoficzną (filozofia ma pomagać nauce w tłumaczeniu świata, nauka ma dostarczać argumentów na rzecz prawdziwości filozofii);

8

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

4. odeprzeć zarzuty ze strony empirystów (Leibniz broni idei wiedzy wrodzonej) i religii (Spinoza krytykuje dogmatykę religijną, Leibniz szuka gruntu porozumienia między religią a filozofią);

9

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

4. doprowadzić do skutku Kartezjański zamysł stworzenia całościowego, wszystkoobejmującego, niepodważalnego i spójnego systemu filozoficznego.

10

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

Jeśli chodzi o wymiar praktyczny, filozofowie tej epoki często szukają zastosowania swoich poglądów w sferze polityki (i Spinoza, i Leibniz piszą na ten temat, a Leibniz także intensywnie działa), ponadto zastanawiają się nad naturalnymi przeszkodami, jakie utrudniają człowiekowi poznanie prawdy, oraz szukają sposobów ich zniesienia (Spinoza czyni to na gruncie teorii afektów, a Leibniz na gruncie podziału prawd na rozumowe i faktyczne).

11

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

Jest przy tym charakterystyczne, że obaj omawiani tu filozofowie praktycznie zlekceważyli antykartezjańskie argumenty Pascala, pomijając milczeniem jego koncepcję serca.

Polecenie 2

Odpowiedz na pytanie, w jaki sposób Spinoza i Leibniz pragnęli dowieść istnienia czystego rozumu?

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z audiobookiem. Zastanów się nad znaczeniem wolności wypowiedzi. Zbierz i krótko opisz argumenty oraz motywację Spinozy.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PVIPpHbIT>

Steven Nadler

Spinoza o wolności przekonań i wypowiedzi

Baruch Spinoza, XVII-wieczny myśliciel holenderski, należy zapewne do najbardziej enigmatycznych i mitologizowanych filozofów w dziejach myśli Zachodu. Pozostaje zarazem jedną z najważniejszych postaci nie tylko swoich czasów, ale również współczesności. Spinoza należał do błyskotliwych zwolenników świeckiego społeczeństwa demokratycznego, a także do gorliwych obrońców wolności i tolerancji we wczesnym okresie nowożytnym. Opublikowany w roku 1670 *Traktat teologiczno-polityczny* wzbudził takie zaniepokojenie, że jeden z licznych krytyków nazwał go nawet „dziełem spisanim w piekle przez samego diabła”. Głównym celem tego dzieła, wyrażonym w jego podtytule, było wykazanie, że „nie tylko można dopuścić wolność filozofowania bez niebezpieczeństwa dla moralności i spokoju publicznego, lecz że i zniesienie jej pociąga za sobą zakłócenie spokoju publicznego i moralności”.

Spinoza postanowił napisać *Traktat*, gdy zdał sobie sprawę, że Republika Zjednoczonych Prowincji, a zwłaszcza jego własna prowincja, czyli Holandia, zaczyna odchodzić od swych nader liberalnych i stosunkowo tolerancyjnych tradycji. Obawiał się, że wraz ze wzrostem w latach 60. XVII wieku politycznego znaczenia bardziej ortodoksyjnych i zamkniętych nurtów Niderlandzkiego Kościoła Reformowanego oraz wobec gotowości władz państwowych do zjednywania sobie kaznodziejów przez zwalczanie dzieł uważanych za „antyreligijne”, „rozwiązłe” i „buntownicze”, niemal dwudziestoletni okres „prawdziwej wolności” dobiega końca. Traktat ujawnia osobistą złość autora – przyjaciel Spinozy, autor radykalnego traktatu, został krótko wcześniej wtrącony do więzienia, gdzie niebawem zmarł. Stanowi on bardzo publiczny apel do Republiki Zjednoczonych Prowincji, aby nie sprzeniewierzała się politycznym, prawnym i religijnym zasadom, które umożliwiły jej rozkwit.

Wolność przekonań

W swoim dziele Spinoza rozpatruje kwestię wolności indywidualnej od kilku stron. Zaczniemy od pytania o przekonania, a zwłaszcza o tolerancję państwa wobec poglądów jego obywateli. Spinoza argumentuje, że wszystkie jednostki powinny mieć absolutną wolność w zakresie swoich przekonań, tak w świetle prawa, jak i w praktyce. „[N]ie jest to możliwe [...], aby czyjś umysł podlegał bezwzględnie cudzemu prawu; wszak nikt nie może swego prawa naturalnego, czyli swej zdolności do rozumowania wolnego i sądzenia o rzeczach wszelakich, przelać na kogoś innego i nie może być do tego zmuszony”. Z tego względu każda podjęta przez rząd próba, by kontrolować przekonania i opinie obywateli skazana jest na porażkę, a ostatecznie podważa jego autorytet. Nie ulega wątpliwości, że władca może dążyć do ograniczenia tego, co ludzie myślą, ale rezultat takiej polityki, przewiduje Spinoza, zrodzi jedynie resentyment i sprzeciw wobec jego rządów.

Można by sądzić, że tolerancja państwa wobec poglądów jednostki nie budzi żadnych zastrzeżeń. Jak zauważa Spinoza, jest „niemożliwe”, aby ktoś inny kontrolował umysł danej osoby – taka jest twarda rzeczywistość, z którą rząd musi się pogodzić. Trudniejszym przypadkiem i prawdziwym sprawdzianem tolerancji jest wolność obywateli do wyrażania swoich przekonań w formie ustnej lub na piśmie. W tym punkcie Spinoza posuwa się dalej niż którykolwiek z jego współczesnych. „Skoro więc nikt nie może odstąpić swej wolności sądzenia i myślenia, lecz każdy jest panem swych myśli dzięki najwyższemu prawu naturalnemu”, pisze, „to wynika stąd, że musi to prowadzić do skutków nader niepomysłnych, gdy dąży się w państwie do tego, aby ludzie, myślący rozmaicie i przeciwnie, stosowali się jednakże w tym, co mówią, do przepisów władz najwyższych. [...] A zatem państwo będzie despotyczne, gdy odmówi komukolwiek wolności mówienia i uczenia tego, co myśli, i przeciwnie, będzie rozsądne, gdy wolność tę pozostawi każdemu”.

Argument z prawa naturalnego

Spinoza podaje kilka przekonujących argumentów na rzecz wolności wypowiedzi. Podstawą jednego z nich jest naturalne prawo obywateli do wypowiadania się zgodnie z własnym upodobaniem, a także rzekomy fakt, iż próba rządu zmierzająca do ograniczenia tej wolności obróciłaby się (tak jak w wypadku przekonań) na jego niekorzyść. Niezależnie od praw ustanowionych przeciwko wolności słowa i innych form wypowiedzi, obywatele nadal będą mówić to, co myślą (ponieważ mogą), z tą tylko różnicą, że będą to czynić potajemnie. I w tym wypadku rezultatem stłumienia wolności jest resentyment oraz osłabienie więzi łączących obywateli z rządem. Według Spinozy nietolerancyjne prawa prowadzą ostatecznie do gniewu, zemsty i buntu. Próba ich wprowadzenia „naraża całe państwo na wielkie niebezpieczeństwo”. (Z pewnością taki morał można było wyciągnąć z

ówczesnych wydarzeń historycznych, ponieważ źródłem rewolty niderlandzkiej były represyjne rządy, jakie korona hiszpańska narzuciła swoim północnym terytoriom).

Argument utylitarystyczny

Argumentując za wolnością wypowiedzi, Spinoza odwołuje się ponadto do racji utylitarystycznych. Jak twierdzi, wolność stanowi konieczny warunek poszukiwania prawdy, postępu ekonomicznego oraz rozwoju sztuk. Bez otwartego rynku idei, rozwój takich dziedzin jak nauka i filozofia ulega zahamowaniu, co przynosi społeczeństwu straty technologiczne, finansowe, a nawet artystyczne. Zdaniem Spinozy, „taka wolność [wyrażania własnych idei] jest nade wszystko niezbędna dla wzmożenia nauk i sztuk, albowiem mogą je uprawiać z pomyślnym skutkiem jedynie ci, którzy posiadają myśl wolną i jak najmniej uprzedzoną”.

Źródło: Steven Nadler, *Spinoza o wolności przekonań i wypowiedzi*, tłum. M. Iwanicki. Cytat za: filozofuj.pl

Polecenie 2

Zastanów się, czy stanowisko Spinozy ciąży ku pozycji absolutystycznej, czy może istnieją granice wolności. Swoją odpowiedź poprzyj argumentacją.

Ćwiczenie 1

Jakie aspekty wolności wypowiedzi i przekonań wynikają z argumentu z prawa naturalnego, a jakie z argumentu utylitarystycznego?

Argument z prawa naturalnego

Pozbawianie wolności prowadzi do gniewu i buntu.

Wolność wypowiedzi to warunek rozwoju sztuk i docierania do prawdy.

Argument utylitarystyczny

Brak wolności przekonań i wypowiedzi przynosi straty technologiczne i finansowe.

Brak wolności wypowiedzi i przekonań prowadzi do osłabienia więzi łączących obywateli z rządem.

Każdy ma prawo do mówienia tego, co myśli.

Wolność przekonań to warunek postępu ekonomicznego.

Ćwiczenie 2

Zaznacz poprawną odpowiedź. Spinoza i Leibniz brytyjscy inspirowali się...

☐

koncepcją serca Pascala.

☐

kartezjańską ideą stworzenia wiarygodnego i całościowego systemu filozoficznego.

☐

podziałem idei na wrodzone i zmysłowe.

Praca domowa

Polecenie 3

Napisz konspekt eseju, w którym porównasz sylwetki Spinozy i Leibniza.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Spinoza i Leibniz: sylwetki filozofów, problemy i wyzwania

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

3. René Descartes. Uczeń:

4) omawia poglądy jednego z następujących kontynuatorów filozofii René Descartesa: Gottfrieda Wilhelma Leibniza lub Barucha Spinozy;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- charakteryzuje podstawowe założenia filozofii Benedykta Spinozy i Gottfrieda Wilhelma Leibniza;
- wyjaśnia, w jaki sposób Spinoza i Leibniz planowali rozwijać koncepcję czystego umysłu;
- analizuje znaczenie wolności wypowiedzi i przekonań w filozofii Benedykta Spinozy.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;

- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- audiobook;
- esej filozoficzny;
- prezentacja multimedialna;
- drama.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- rzutnik multimedialny.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z treściami w sekcji „Przeczytaj”. Na podstawie dostępnych im źródeł mają przygotować wstępne informacje dotyczące Benedykta Spinozy i Gottfrieda Wilhelma Leibniza, które później będą mogli wykorzystać do pracy techniką dramy.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie, wyświetla temat lekcji oraz cele. Wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Jak warunki społeczno-kulturowe wpłynęły na życie i filozofię Benedykta Spinozy i Gottfrieda Wilhelma Leibniza?*

Faza realizacyjna:

1. **Drama.** Nauczyciel prosi klasę, aby podzieliła się na czteroosobowe zespoły. Informuje uczniów, że będą pracować metodą dramy i wyjaśnia jej zasady:
 - a. Przedstawia temat: Wywiady arcywieszczowskie. Benedykt Spinoza i Gottfried Wilhelm Leibniz. Zadaniem każdej grupy będzie przygotowanie krótkiego reportażu lub fragmentu programu informacyjnego.
 - b. Przedstawia technikę dramy: Wyjaśnia, że uczniowie wcielą się w różne role. Członkowie każdego zespołu zdecydują, jaką chcą przyjąć rolę (np.

dziennikarza-komentatora w studiu telewizyjnym, dziennikarza przeprowadzającego wywiad, osoby, z którą będzie przeprowadzany wywiad) – może ich być dwoje.

c. Nauczyciel przekazuje instrukcje dotyczące sposobu wykonania zadań – każda z osób odgrywających rolę ma określone zadania (np. komentator w studiu odpowiada za rzetelną i merytoryczną informację, dziennikarz przeprowadzający wywiad za przygotowanie interesujących pytań, osoba, z którą przeprowadzany jest wywiad, w jak największym stopniu powinna wczuć się w swoją rolę itp),

d. Następnie każda grupa odgrywa swoją scenkę na forum klasy.

Nauczyciel informuje, ile czasu grupy mają na przygotowanie dramy i jak długo mogą trwać scenki. Uczniowie wraz z nauczycielem oglądają przygotowane przez grupy prezentacje. Po zakończeniu prezentacji uczniowie dzielą się wrażeniami, dyskutują, oceniają kolegów. Nauczyciel również podsumowuje występy uczniów.

2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla materiał z sekcji „Prezentacja multimedialna”, a następnie czyta polecenia:

– *Kto i w jaki sposób może, zdaniem Spinozy, dotrzeć do prawdy?*

– *W jaki sposób Spinoza i Leibniz pragnęli dowieść istnienia czystego rozumu?*

Uczniowie wspólnie wykonują zadanie. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi, udzielając uczniom informacji zwrotnej.

3. **Praca z drugim multimedium.** Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Audiobook”. Każdy uczeń pracuje indywidualnie, samodzielnie przygotowując odpowiedź do polecenia: *Zapoznaj się z audiobookiem. Zastanów się nad znaczeniem wolności wypowiedzi. Zbierz i krótko opisz argumenty oraz motywację Spinozy.* Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie wybrani lub chętni uczniowie odczytują swoje propozycje. Nauczyciel komentuje rozwiązania uczniów.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie wykonują polecenie: *Zastanów się, czy stanowisko Spinozy ciąży ku pozycji absolutystycznej, czy może istnieją granice wolności. Swoją odpowiedź poprzyj argumentacją*
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz konspekt eseju, w którym porównasz sylwetki Spinozy i Leibniza.
2. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 1–2 z zakładki „Audiobook”.

Materiały pomocnicze:

- Nadler S., *Spinoza*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 2002.
- Antognazza M.R., *Leibniz: biografia intelektualna*, tłum. Z. i Ł. Lamżowie, Kraków 2018.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Prezentacja multimedialna” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.